

تحلیل محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی از نظر آشنا کردن دانش-آموزان با دوازده امام شیعیان (ع)

حامد رستگاریان^۱، احمدرضا مرادی^۲، محمدجواد رحمانیان^۳

^۱ کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان، شیراز، ایران (نویسنده مسئول)

^۲ دانشجوی مقطع کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان، شیراز، ایران

^۳ دانشجوی مقطع کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان، شیراز، ایران

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل میزان توجه به مفاهیم مرتبط با امامت در کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی است. روش پژوهش، توصیفی و از نوع تحلیل محتوا و رویکرد پژوهش، کاربردی است. جامعه و نمونه آماری پژوهش، کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی را در برمی‌گیرد که در سال ۱۴۰۰ چاپ شده‌اند. نتایج پژوهش با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته‌اند. عمده‌ترین نتایج پژوهش بیانگر آن است که کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم بیش‌ترین موفقیت و کتاب هدیه‌های آسمان پایه چهارم کمترین موفقیت را در آشنا کردن دانش‌آموزان با ائمه اطهار داشته‌اند. از میان مؤلفه‌های تحلیل شده، مؤلفه «نام، کنیه یا لقب» از بیش‌ترین توجه و مؤلفه «تاریخ ولادت» از کمترین توجه برخوردار بوده است. بیش‌ترین توجه در این کتاب‌ها مربوط به امام حسین (ع) و کمترین توجه مربوط به امام باقر (ع) می‌باشد. از آن-جایی که در این کتاب‌ها به برخی از ائمه (ع) به مقدار کافی پرداخته نشده است، می‌تواند که مؤلفان سعی کنند تا در چاپ-های بعدی، این اشکال را تصحیح کنند.

واژه‌های کلیدی: تحلیل محتوا، دوره ابتدایی، هدیه‌های آسمان، امامت، دوازده امام

۱. مقدمه

محتوا یا برنامه‌های درسی، مفاهیم و مضامینی هستند که به شاگردان ارائه می‌شود تا ورود آنان را به فعالیت‌های آموزشی میسر و رسیدن آنان را به هدف‌های رفتاری امکان پذیر سازد. محتوای تعلیم و تربیت، خوراک اصلی یک نظام تربیتی است و مشتمل بر تمام معلومات، اطلاعات، دانش‌ها، علوم و فنون و آگاهی‌هایی است که ضرورت انتقال آن‌ها را به نسل بعد و کودکان و نوجوانان جامعه مورد تأکید قرار می‌دهد [۱]. در این باره کانلی (۲۰۰۶) نیز معتقد است محتوای برنامه درسی حقایق خاص، عقاید، اصول و مسائلی را در بر می‌گیرد که در یک درس خاص گنجانده شده است [۲].

محتوای آموزشی، باید بر اساس هدف‌های آموزشی معین، تهیه و تنظیم شود. مطالب و فعالیت‌هایی پیشنهادی باید دقیقاً با اهداف کلی، جزئی و رفتاری مطابق و همسو باشد تا تحقق آن را امکان پذیر سازد؛ به عبارت دیگر رفتارهایی که در هدف‌های اجرایی ذکر می‌شوند، باید راهنمای گزینش محتوای آموزشی قرار گیرند [۳].

دست‌کم دو نوع محتوا در هر درس قابل شناسایی است؛ محتوای مکتوب که در واقع همان کتاب درسی است که دانش‌آموزان آن را مطالعه می‌کنند و محتوای شفاهی که نوشته شده نبوده و شامل توضیحات معلم و نحوه تدریس وی در کلاس درس است [۴].

امروزه در نظام‌های آموزشی، کتاب درسی وسیله اصلی تعلیم و تربیت است [۵]، همچنین از نظر نوریان (۱۳۹۵) یکی از پر کاربردترین و مهم‌ترین رسانه‌های آموزشی در نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف جهان، کتاب درسی است [۶]. از این رو می‌توان برای تحقق اهداف آموزشی از آن‌ها به بهترین نحو بهره برد. از طرفی با پیشرفت و گسترش روز افزون دانش و فناوری می‌طلبد تا نگاهی دقیق و سنجیده به محیط و امکانات ماحصل دانش بشری داشت. لذا ضرورت دارد از این وسیله یعنی کتاب-های درسی بیش‌ترین استفاده به بهترین روش ممکن صورت پذیرد تا انسان‌های روشن، خلاق، متفکر و متعهد تربیت شده با آرمان‌گرایی خویش، جامعه‌ای پویا بسازند که افراد آن با رسیدن به اوج قلّه رفیع خودباوری و همت، منشأ تحولاتی عظیم شوند [۷].

در این راستا کتاب‌های «هدیه‌های آسمان» با هدف آشنایی دانش‌آموزان با مفاهیم دینی و ایجاد نگرش و باور مذهبی در آنان، جزء اساسی‌ترین دروس دوره ابتدایی به شمار می‌روند. از آن‌جا که دوره ابتدایی بهترین فرصت برای تربیت دینی کودک است، می‌توان به سهولت مطالب و نکات اخلاقی پیچیده را به صورت عینی در قالب داستان‌ها، تمثیل‌ها و اشعار ساده به کودکان آموزش داد؛ تا در چالش‌های زندگی بدان عمل کنند؛ بنابراین برنامه ریزی در محتوای این کتاب‌ها بسیار مهم و حساس است [۸].

اصطلاح تحلیل محتوا نامی است کلی برای روش‌های تحلیل، مانند روش‌های ژرف نگرا نه یا درونی که در آن کیفیت محتوایی داده‌ها مورد تفسیر و یا تأویل و تبیین واقع می‌شود [۹]. این روش تحقیق بر اساس داده‌های موجود به تحلیل اطلاعات و پیام-های از قبل آماده شده می‌پردازد تا عنصر اصلی یک پیام را به صورت کمی و مقداری بیان کند و میزان یک ویژگی و صفت مشخص و تعریف شده را در پیام خاصی نشان دهد [۱۰]. یارمحمدیان (۱۳۹۵) در تعریف تحلیل محتوا با رویکرد کتاب درسی اینگونه اظهار نظر می‌کند: «تحلیل محتوا یک روش پژوهشی منظم برای توصیف عینی و کمی محتوای کتاب‌ها و متون برنامه درسی یا مقایسه پیام‌ها و ساختار محتوا یا اهداف برنامه درسی است» [۱۱].

^۱ - Conelly

دین واژه‌ای است که دارای معانی متعددی است؛ همچنین افراد و مکاتب مختلف تعاریف بیشمار و متنوعی از دین بیان کرده‌اند. با این حال داوودی (۱۳۹۵) پس از مرور برخی از تعاریف دین، اعتقاد دارد که تعریف یاندل (۱۹۹۹) از دین تعریف کامل‌تری است: «دین نظامی مفهومی است که تفسیری از جهان و جایگاه انسان در جهان به دست می‌دهد و بر اساس آن تفسیر، سبک زندگی انسان در این جهان را مشخص می‌کند و بیان می‌کند که سبب زندگی مذکور باید در قالب چه مناسک، نهادها و اعمالی تحقق پیدا کند» [۱۲].

رشد شخصیت و تحکیم هویت و نظام ارزشی ملی و دینی و اخلاقی و انسانی دانش‌آموزان ایرانی، مهم‌ترین وظیفه تربیتی آموزش و پرورش است و تربیت شهروندی محلی و ملی و جهانی و مهارت‌های زندگی انسانی از طریق آموزش درست اندیشیدن، باید به عنوان بخشی جدایی ناپذیر از برنامه‌های درسی مدارس در نظر گرفته شود [۱۳]. دین و مذهب از طریق آموزش و پرورش در ارتقای معنویات جامعه تأثیر می‌گذارد و موجبات پیوستگی اقوام و طوایف و دسته‌های متفرق جماعات بشری را فراهم می‌کند. امروزه مذهب به عنوان یک نیاز اجتماعی و فردی در یک کشور، با کمک عوامل دیگر، یکپارچگی و همبستگی ملی را که نهاد آموزش و پرورش متأثر از آن است تأمین می‌کند [۱۴].

تربیت دینی به عنوان یکی از مهم‌ترین قلمروهای تربیتی، نقش اصلی در روند تحقق شکوفایی و کمال دانش‌آموزان ایفا می‌نماید و اصولاً غایت تربیت و یا تربیت مطلوب محسوب می‌شود تا از این طریق متربی خود را ربوبی سازد [۱۵]. داوودی (۱۳۹۵) تربیت دینی را اینگونه تعریف می‌کند: «فعالیت‌های نظام‌مند و برنامه ریزی شده نهادهای آموزشی جامعه به منظور آموزش بینش، منش و قالب‌های دینی به افراد به گونه‌ای که در عمل نیز بدان پایبند باشند» [۱۶]. اگر هدف از تربیت دینی به معنای عام کلمه، پرورش انسان‌های دین‌مدار و دین‌دار باشد، هدف از تربیت دینی اسلامی، پرورش انسان‌هایی است که ضمن اعتقاد و باور قلبی به اصول اعتقادی اسلام، مطابق با موازین و دستورات آن، چه در عرصه فردی و چه در عرصه اجتماعی عمل نمایند [۱۶]. از این رو همان طور که گفته شد، کتاب‌های هدیه‌های آسمان و نهاد آموزش و پرورش به منزله ابزارهایی برای نیل به تربیت دینی هستند.

از نظر مطهری عمده معارف اسلامی در سه مقوله کلی اعتقادات، اخلاقیات و احکام قرار می‌گیرند [۱۷]. در بین اعتقادات اسلامی، پنج اعتقاد از دیگر اعتقادات مهم‌تر است که به اصول عقاید معروف‌اند. اصول اعتقادی پنج‌گانه عبارت‌اند از: توحید، عدل، نبوت، امامت و معاد. این پژوهش با موضوع امامت در ارتباط است. داوودی (۱۳۹۵) امامت را اینگونه تعریف می‌کند: «اعتقاد به اینکه وصی و جانشین پیامبر (ص) پس از رحلت ایشان، علی بی ابی طالب (ع) و پس از او امام حسن (ع)، امام حسین (ع) و نه تن از فرزندان او هستند که آخرین آن‌ها حضرت مهدی (عج) است که امام زنده شیعیان در عصر حاضر هستند. وظیفه امامان هدایت مردم در مسیر اسلام و تبیین و تفسیر معارف اسلامی است» [۱۲]. اسامی دوازده امام (ع) به این ترتیب می‌باشد: امام علی (ع)، امام حسن مجتبی (ع)، امام حسین (ع)، امام سجاد (زین العابدین) (ع)، امام باقر (ع)، امام صادق (ع)، امام کاظم (ع)، امام رضا (ع)، امام محمد تقی (جواد) (ع)، امام علی نقی (هادی) (ع)، امام حسن عسکری (ع) و امام مهدی (ع).

یکی از مهم‌ترین مقاصد تعلیم و تربیت دوره ابتدایی ایجاد علاقه و محبت نسبت به اولیای دین است تا از این طریق، اوامر آنان و راه و روش زندگی‌شان در کودک اثر گذاشته شود و شیوه زندگی آنان برایش سرمشق شود. کودکان از همان آغاز زندگی باید با نام امامان آشنا شده و در سنین بالاتر بر فرازهایی از زندگی آن‌ها آگاهی یافته و از خدمات و ایثار و فداکاری‌هایی که در راه اسلام انجام داده‌اند آگاهی یابند. آشنایی کودکان با امامان نیز مانند پیامبران باید به گونه‌ای باشد که آن‌ها را سرمشق عملی در زندگی بدانند. باید پیشوایان مذهبی همان گونه که بوده‌اند با شرح مهربانی‌ها، دلسوزی‌ها و رفتار و اخلاق کریمانه‌شان بزرگ و عالی‌قدر معرفی شوند تا پس از ایجاد علاقه نسبت به آن‌ها در کودکان زمینه‌هایی برای الگوگیری از آن‌ها فراهم شود [۱۸].

^۲- Yandell

هدف پژوهش حاضر بررسی و تحلیل کتاب‌های «هدیه‌های آسمان» دوره ابتدایی از نظر توجه به اصل امامت است. این تحلیل و بررسی به دنبال این است که تعیین کند هر یک از کتاب‌های «هدیه‌های آسمان» چقدر به موضوع امامت پرداخته‌اند؛ به عبارتی تا چه حد توانسته‌اند دانش‌آموزان را با هر یک از امامان (ع) آشنا کنند.

۲. پیشینه پژوهش

در بررسی پیشینه پژوهش معلوم شد که درباره موضوع مورد بحث، پژوهش‌های زیادی انجام نشده است؛ با این حال به برخی از آنان در ادامه اشاره شده است.

نتایج پژوهش زارع زاده مهریزی (۱۴۰۰) با عنوان «تحلیل محتوا کتاب هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی با توجه به مسئله امام شناسی» نشان داد که در کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی، ۱۴۷ مرتبه به مؤلفه‌های امام شناسی اشاره شده است. در این کتاب‌ها نظر و تأکید بر مؤلفه‌ها در زمینه امامت و امام شناسی روند نسبتاً خوبی داشته و توجه به مؤلفه سیره و شخصیت امام علی (ع) در کتب درسی از محوریت مرکزی برخوردار است و در حد مطلوبی توزیع شده است و کمترین بررسی در مورد سیره و شخصیت امام باقر (ع) بوده و در حد مطلوب نیست [۱۹].

نتایج پژوهش مسلمی و کندری (۱۴۰۰) با عنوان «مقایسه و تحلیل کتب هدیه‌های آسمان دوره دوم ابتدایی بر اساس اصول دین نبوت و امامت» نشان داد که در کتب هدیه‌های آسمان دوره دوم ابتدایی، میزان توجه به اصل امامت بیش‌تر از اصل نبوت است و به صورت اختصاصی در پایه‌ها، در پایه چهارم میزان توجه به اصل نبوت بیش‌تر از اصل امامت است؛ در حالی که در دو پایه پنجم و ششم مفاهیم مربوط به اصل امامت بیش‌تر است و به تفکیک بخش‌های محتوا، متن و سؤالات فعالیت‌ها برخلاف تصاویر کتب، بیشتر به مفاهیم اصل امامت پرداخته‌اند [۲۰].

ترشیزی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمان ششم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های اصول پنج‌گانه دین اسلام» بیان کرد که به همه اصول پنج‌گانه دین اسلام در این کتاب به طور مختصر اشاره شده است که از این میان بیش‌ترین فراوانی مربوط به اصل امامت است و کمترین فراوانی را اصل عدالت دارد [۲۱].

یافته‌های پژوهش محمودی و عسکری (۱۳۹۸) با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به لحاظ توجه به اصول پنج‌گانه دین اسلام» نشان می‌دهد که در مجموع ۳۳۲۵ مرتبه به مفاهیم مرتبط با اصول دین اشاره شده است که به ترتیب بیش‌ترین فراوانی مربوط به اصل توحید با ۳۵/۴۶ درصد موارد، نبوت با ۳۰/۱۳ درصد موارد، امامت با ۲۷/۱۶ درصد موارد، معاد با ۷/۱۸ درصد موارد و عدل با ۰/۰۶ درصد موارد تحلیل شده می‌باشد [۲۲].

۳. اهداف پژوهش

۳.۱. هدف اصلی: بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با امامت در کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی

۳.۲. هدف فرعی: بررسی محتوای هر یک از کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی در راستای آشنا کردن دانش‌آموزان با هر یک از ائمه (ع)

۴. سؤالات پژوهش

- ۴,۱. کدام کتاب بیش‌ترین و کدام کتاب کمترین توجّه را به مؤلفه‌های مرتبط با امامت داشته است؟
- ۴,۲. کدام مؤلفه بیش‌ترین و کدام مؤلفه کمترین توجّه را در کتاب‌های هدیه‌های آسمان به خود اختصاص داده‌است؟
- ۴,۳. در هر کتاب بیش‌ترین آشنایی با کدام امام و کمترین آشنایی با کدام امام صورت گرفته است؟
- ۴,۴. در کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی بیش‌ترین آشنایی با کدام امام و کمترین آشنایی با کدام امام صورت گرفته است؟

۵. روش پژوهش

با توجّه به تحلیل کمی، عینی و نظام دار کتاب‌های درسی در زمینه توجّه به مفاهیم مرتبط با امامت و همچنین ابزار استفاده شده، روش پژوهش توصیفی و از نوع تحلیل محتوا است. برلسون (۲۰۰۴) تحلیل محتوا را روشی پژوهشی برای توصیف عینی، منظم و کمی محتوا دانسته است [۲۳]. واحد ثبت در این تحقیق، مضمون است؛ واحد ثبت به بخش معنادار و قابل رمزگذاری محتوا اطلاق می‌شود و روش شمارش نیز فراوانی است. مقوله‌بندی در این تحقیق با روش جعبه‌ای است؛ یعنی طبقات (مقوله‌ها) پیش از اجرای پژوهش مشخص می‌شوند و به همین دلیل به آن، روش از پیش تعیین شده نیز می‌گویند [۲۴]. در این پژوهش تنها متون درس‌ها تحلیل شده‌است و سایر بخش‌ها همچون تمرین‌ها، پرسش‌ها، فعالیت‌ها و ... مورد تحلیل قرار نگرفته‌است.

جامعه و نمونه آماری هر دو یکسان و شامل تمامی کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی چاپ سال ۱۴۰۰ است که با توجّه به ماهیت پژوهش از بین سایر کتاب‌های درسی دوره ابتدایی انتخاب شده‌اند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش، یک فهرست واریسی شامل مؤلفه‌های مفهومی محقق ساخته است که به منظور ساخت آن علاوه بر نتایج پژوهش‌های پیشین از متون موجود در کتاب سیری در زندگی پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع) [۲۵] نیز استفاده شده است. نتایج این بررسی به‌دست آمدن ۷ مؤلفه مفهومی می‌باشد که در جدول شماره ۱ آورده شده است.

برای تعیین روایی فهرست واریسی تحلیل محتوا، از روش روایی محتوایی و نظر متخصصان استفاده شده است. به این ترتیب که فرم اولیه تحلیل محتوای کتاب‌های مذکور از لحاظ توجّه به مؤلفه‌های مورد بحث در اختیار پنج نفر از صاحب‌نظران این حوزه (اساتید رشته‌های الهیات و علوم تربیتی) برای تغییر و اصلاح قرار گرفت.

برای تأمین پایایی ابزار اندازه‌گیری از فرمول ویلیام اسکات (۱۹۹۵) استفاده شد؛ بدین صورت که فرم تحلیل محتوا در اختیار پنج نفر از صاحب‌نظران این حوزه (اساتید رشته‌های الهیات و علوم تربیتی) قرار گرفت و ضریب توافق آن‌ها ۰/۷۷ به‌دست آمد.

^۲- Berelson

^۴- William Scott

جدول ۱- مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با امامت

مؤلفه‌های مفهومی
نام، کنیه یا لقب
تاریخ ولادت
خصوصیات و ویژگی‌ها
ذکر حدیثی از امام (ع)
نام دشمن یا دشمنان امام (ع)
نحوه شهادت
تاریخ شهادت

۶. یافته‌های پژوهش

به منظور پاسخگویی به سؤالات اول و سوم پژوهش، جداول زیر ترسیم می‌شود:

جدول ۲- نتایج تحلیل کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم بر اساس میزان آشنا کردن دانش آموزان با دوازده امام شیعیان (ع)

مؤلفه‌ها نام امام (ع)	نام، کنیه یا لقب	تاریخ ولادت	خصوصیات و ویژگی‌ها	ذکر حدیثی از امام (ع)	نام دشمن / دشمنان امام (ع)	نحوه شهادت	تاریخ شهادت	فراوانی	درصد
امام علی (ع)	۱۵	۱	۸	۰	۰	۱	۰	۲۵	۳۳/۷۸
امام حسن مجتبی (ع)	۱۱	۱	۹	۰	۲	۱	۰	۲۴	۳۲/۴۳
امام حسین (ع)	۱۰	۱	۴	۱	۲	۱	۱	۲۰	۲۷/۰۲
امام زمان (عج)	۲	۱	۲	۰	۰	***	***	۵	۶/۷۵
مجموع فراوانی	۳۸	۴	۲۳	۱	۴	۳	۱	۷۴	***
درصد	۵۱/۳۵	۵/۴۰	۳۱/۰۸	۱/۳۵	۵/۴۰	۴/۰۵	۱/۳۵	***	۱۰۰

جدول ۳- نتایج تحلیل کتاب هدیه‌های آسمان پایه سوم بر اساس میزان آشنا کردن دانش‌آموزان با دوازده امام شیعیان (ع)

نام مؤلفه‌ها نام امام (ع)	نام، کنیه یا لقب	تاریخ ولادت	خصوصیات و ویژگی‌ها	ذکر حدیثی از امام (ع)	نام دشمن / دشمنان امام (ع)	نحوه شهادت	تاریخ شهادت	فراوانی	درصد
امام علی (ع)	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۳/۳۸
امام حسن مجتبی (ع)	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۳/۳۸
امام حسین (ع)	۸	۰	۰	۰	۶	۱	۳	۱۸	۲۰/۵۰
امام سجّاد (ع)	۱۰	۰	۵	۰	۰	۱	۰	۱۶	۲۷/۱۱
امام باقر (ع)	۵	۰	۳	۰	۰	۱	۰	۹	۱۲/۲۵
امام صادق (ع)	۷	۰	۴	۰	۰	۱	۰	۱۲	۲۰/۳۳
مجموع فراوانی	۳۴	۰	۱۲	۰	۶	۴	۳	۵۹	***
درصد	۵۷/۶۲	۰	۲۰/۳۳	۰	۱۰/۱۶	۶/۷۷	۵/۰۸	***	۱۰۰

جدول ۴- نتایج تحلیل کتاب هدیه‌های آسمان پایه چهارم بر اساس میزان آشنا کردن دانش‌آموزان با دوازده امام شیعیان (ع)

نام مؤلفه‌ها نام امام (ع)	نام یا کنیه	تاریخ ولادت	خصوصیات و ویژگی‌ها	ذکر حدیثی از امام (ع)	نام دشمن / دشمنان امام (ع)	نحوه شهادت	تاریخ شهادت	فراوانی	درصد
امام علی (ع)	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۷/۱۴
امام حسین (ع)	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۳/۵۷
امام کاظم (ع)	۳	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۴	۱۴/۲۸
امام رضا (ع)	۶	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۷	۲۵
امام جواد (ع)	۳	۰	۰	۰	۱۰	۰	۰	۱۳	۴۶/۴۲
امام زمان (عج)	۱	۰	۰	۰	۰	***	***	۱	۳/۵۷
مجموع فراوانی	۱۶	۰	۰	۰	۱۲	۰	۰	۲۸	***
درصد	۵۷/۱۴	۰	۰	۰	۴۲/۸۵	۰	۰	***	۱۰۰

جدول ۵- نتایج تحلیل کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم بر اساس میزان آشنا کردن دانش‌آموزان با دوازده امام شیعیان (ع)

مؤلفه‌ها / نام امام (ع)	نام یا کنیه	تاریخ ولادت	خصوصیات و ویژگی‌ها	ذکر حدیثی از امام (ع)	نام دشمن / دشمنان امام (ع)	نحوه شهادت	تاریخ شهادت	فراوانی	درصد
امام علی (ع)	۸	۰	۷	۱	۰	۰	۰	۱۶	۱۶
امام حسن مجتبی (ع)	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۲	۲
امام حسین (ع)	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۲	۲
امام کاظم (ع)	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۲
امام رضا (ع)	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱
امام جواد (ع)	۲	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۳	۳
امام هادی (ع)	۱۹	۰	۴	۱	۶	۰	۰	۳۰	۳۰
امام حسن عسکری (ع)	۱۱	۰	۰	۱	۲	۰	۰	۱۴	۱۴
امام زمان (عج)	۱۱	۱	۱۱	۰	۷	***	***	۳۰	۳۰
مجموع فراوانی	۵۶	۱	۲۴	۳	۱۵	۱	۰	۱۰۰	***
درصد	۵۶	۱	۲۴	۳	۱۵	۱	۰	***	۱۰۰

جدول ۶- نتایج تحلیل کتاب هدیه‌های آسمان پایه ششم بر اساس میزان آشنا کردن دانش‌آموزان با دوازده امام شیعیان (ع)

مؤلفه‌ها / نام امام (ع)	نام یا کنیه	تاریخ ولادت	خصوصیات و ویژگی‌ها	ذکر حدیثی از امام (ع)	نام دشمن / دشمنان امام (ع)	نحوه شهادت	تاریخ شهادت	فراوانی	درصد
امام علی (ع)	۲	۰	۱	۲	۳	۰	۰	۸	۹/۵۲
امام حسن مجتبی (ع)	۱	۰	۱	۰	۳	۱	۰	۶	۷/۱۴
امام حسین	۱۶	۰	۰	۳	۹	۰	۲	۳۰	۳۵/۷۱

(ع)								
امام کاظم (ع)	۱۲	۰	۰	۱۱	۱	۰	۰	۲۸/۵۷
امام رضا (ع)	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲/۳۸
امام حسن عسکری (ع)	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱/۱۹
امام زمان (عج)	۱۳	۰	۰	۰	۰	***	***	۱۵/۴۷
مجموع فراوانی	۴۷	۰	۲	۶	۲۶	۱	۲	۸۴
درصد	۵۵/۹۵	۰	۲/۳۰	۷/۱۴	۳۰/۹۵	۱/۱۹	۲/۳۰	***
								۱۰۰

از بین کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی، کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم با ۱۰۰ مورد بیش‌ترین موفقیت را در آشنا کردن دانش‌آموزان با امامان شیعیان (ع) داشته است؛ بعد از این کتاب به ترتیب کتاب‌های هدیه‌های آسمان پایه ششم با ۸۴ مورد، کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم با ۷۴ مورد، کتاب هدیه‌های آسمان پایه سوم با ۵۹ مورد در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. کمترین میزان موفقیت در آشنا کردن دانش‌آموزان با امامان شیعیان (ع) مربوط به کتاب هدیه‌های آسمان پایه چهارم با ۲۸ مورد است.

در کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم، بیش‌ترین آشنایی مربوط به امام علی (ع) با ۲۵ مورد فراوانی و ۳۳/۷۸ درصد می‌باشد. پس از ایشان به ترتیب امام حسن مجتبی (ع) با ۲۴ مورد فراوانی و ۳۲/۴۳ درصد و امام حسین (ع) با ۲۰ مورد فراوانی و ۲۷/۰۲ درصد در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. کمترین آشنایی در این پایه با امام زمان (عج) با ۵ مورد فراوانی و ۶/۷۵ درصد صورت گرفته است.

در کتاب هدیه‌های آسمان پایه سوم، بیش‌ترین آشنایی مربوط به امام حسین (ع) با ۱۸ مورد فراوانی و ۳۰/۵ درصد می‌باشد. پس از ایشان به ترتیب امام سجّاد (ع) با ۱۶ مورد فراوانی و ۲۷/۱۱ درصد، امام صادق (ع) با ۱۲ مورد فراوانی و ۲۰/۳۳ درصد و امام باقر (ع) با ۹ مورد فراوانی و ۱۲/۲۵ درصد در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. کمترین آشنایی در این پایه با امام علی (ع) و امام حسن مجتبی (ع) هر یک با ۲ مورد فراوانی و ۳/۳۸ درصد صورت گرفته است.

در کتاب هدیه‌های آسمان پایه چهارم، بیش‌ترین آشنایی مربوط به امام جواد (ع) با ۱۳ مورد فراوانی و ۴۶/۴۲ درصد می‌باشد. پس از ایشان به ترتیب امام رضا (ع) با ۷ مورد فراوانی و ۲۵ درصد، امام کاظم (ع) با ۴ مورد فراوانی و ۱۴/۲۸ درصد و امام علی (ع) با ۲ مورد فراوانی و ۷/۱۴ درصد در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. کمترین آشنایی در این پایه با امام حسین (ع) و امام زمان (عج) هر یک با ۱ مورد فراوانی و ۳/۵۷ درصد صورت گرفته است.

در کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم، بیش‌ترین آشنایی مربوط به امام هادی (ع) و امام زمان (عج) هر یک با ۳۰ مورد فراوانی و ۳۰ درصد می‌باشد. پس از ایشان به ترتیب امام علی (ع) با ۱۶ مورد فراوانی و ۱۶ درصد، امام حسن عسکری (ع) با ۱۴ مورد فراوانی و ۱۴ درصد، امام جواد (ع) با ۳ مورد فراوانی و ۳ درصد، امام حسن مجتبی (ع)، امام حسین (ع) و امام کاظم (ع) هر یک با ۲ مورد فراوانی و ۲ درصد در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. کمترین آشنایی در این پایه با امام رضا (ع) با ۱ مورد فراوانی و ۱ درصد صورت گرفته است.

در کتاب هدیه‌های آسمان پایه ششم، بیش‌ترین آشنایی مربوط به امام حسین (ع) با ۳۰ مورد فراوانی و ۳۵/۷۱ درصد می‌باشد. پس از ایشان به ترتیب امام کاظم (ع) با ۲۴ مورد فراوانی و ۲۸/۵۷ درصد، امام زمان (عج) با ۱۳ مورد فراوانی و ۱۵/۴۷ درصد،

امام علی (ع) با ۸ مورد فراوانی و ۹/۵۲ درصد، امام حسن مجتبی (ع) با ۶ مورد فراوانی و ۷/۱۴ درصد و امام رضا (ع) با ۲ مورد فراوانی و ۲/۳۸ درصد در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. کمترین آشنایی در این پایه با امام حسن عسکری (ع) با ۱ مورد فراوانی و ۱/۱۹ درصد صورت گرفته است.

به منظور پاسخگویی به سؤال دوم پژوهش، جدول زیر ترسیم می‌شود:

جدول ۷- نتایج تحلیل کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی از نظر میزان آشنا کردن دانش‌آموزان با دوازده امام شیعیان (ع) بر حسب مؤلفه‌ها

پایه‌های تحصیلی							مؤلفه‌های مرتبط با امامت
درصد	جمع	ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	
۵۵/۳۶	۱۹۱	۴۷	۵۶	۱۶	۳۴	۳۸	نام، کنیه یا لقب
۱/۴۴	۵	۰	۱	۰	۰	۴	تاریخ ولادت
۱۷/۶۸	۶۱	۲	۲۴	۰	۱۲	۲۳	خصوصیات و ویژگی‌ها
۲/۸۹	۱۰	۶	۳	۰	۰	۱	ذکر حدیثی از امام (ع)
۱۸/۲۶	۶۳	۲۶	۱۵	۱۲	۶	۴	نام دشمن / دشمنان امام (ع)
۲/۰۶	۹	۱	۱	۰	۴	۳	نحوه شهادت
۱/۷۳	۶	۲	۰	۰	۳	۱	تاریخ شهادت
۱۰۰	۳۴۵	۸۴	۱۰۰	۲۸	۵۹	۷۴	مجموع

از میان مؤلفه‌های تحلیل شده در این پژوهش، مؤلفه «نام، کنیه یا لقب» با ۱۹۱ مورد فراوانی و ۵۵/۳۶ درصد از بیش‌ترین توجه برخوردار است؛ پس از آن به ترتیب مؤلفه «نام دشمن / دشمنان امام (ع)» با ۶۳ مورد فراوانی و ۱۸/۲۶ درصد، مؤلفه «خصوصیات و ویژگی‌ها» با ۶۱ مورد فراوانی و ۱۷/۶۸ درصد، مؤلفه «ذکر حدیثی از امام (ع)» با ۱۰ مورد فراوانی و ۲/۸۹ درصد، مؤلفه «نحوه شهادت» با ۹ مورد فراوانی و ۲/۰۶ درصد و مؤلفه «تاریخ شهادت» با ۶ مورد فراوانی و ۱/۷۳ درصد در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. در این میان مؤلفه «تاریخ ولادت» با ۵ مورد فراوانی و ۱/۴۴ درصد کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

به منظور پاسخگویی به سؤال چهارم پژوهش، جدول زیر ترسیم می‌شود:

جدول ۸- نتایج تحلیل کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی از نظر میزان آشنا کردن دانش‌آموزان با دوازده امام شیعیان (ع) بر حسب هر یک از ائمه

پایه‌های تحصیلی							نام ائمه
درصد	جمع	ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	
۱۵/۳۶	۵۳	۸	۱۶	۲	۲	۲۵	امام علی (ع)
۹/۸۵	۳۴	۶	۲	۰	۲	۲۴	امام حسن مجتبی (ع)
۲۰/۵۷	۷۱	۳۰	۲	۱	۱۸	۲۰	امام حسین (ع)

۴/۶۳	۱۶	۰	۰	۰	۱۶	۰	امام سجّاد (ع)
۲/۶۰	۹	۰	۰	۰	۹	۰	امام باقر (ع)
۳/۴۷	۱۲	۰	۰	۰	۱۲	۰	امام صادق (ع)
۸/۶۹	۳۰	۲۴	۲	۴	۰	۰	امام کاظم (ع)
۲/۸۹	۱۰	۲	۱	۷	۰	۰	امام رضا (ع)
۴/۶۳	۱۶	۰	۳	۱۳	۰	۰	امام جواد (ع)
۸/۶۹	۳۰	۰	۳۰	۰	۰	۰	امام هادی (ع)
۴/۳۴	۱۵	۱	۱۴	۰	۰	۰	امام حسن عسکری (ع)
۱۴/۲۰	۴۹	۱۳	۳۰	۱	۰	۵	امام زمان (عج)
۱۰۰	۳۴۵	۸۴	۱۰۰	۲۸	۵۹	۷۴	مجموع

با توجه به جدول بالا، امام حسین (ع) با ۷۱ مورد فراوانی و ۲۰/۵۷ درصد از بیش‌ترین توجه برخوردار بوده است؛ پس از ایشان به ترتیب امام علی (ع) با ۵۳ مورد فراوانی و ۱۵/۳۶ درصد، امام زمان (عج) با ۴۹ مورد فراوانی و ۱۴/۲۰ درصد، امام حسن مجتبی (ع) با ۳۴ مورد فراوانی و ۹/۸۵ درصد، امام کاظم و امام هادی (ع) هر یک با ۳۰ مورد فراوانی و ۸/۶۹ درصد، امام سجّاد و امام جواد (ع) هر یک با ۱۶ مورد فراوانی و ۴/۶۳ درصد، امام حسن عسکری (ع) با ۱۵ مورد فراوانی و ۴/۳۴ درصد، امام صادق (ع) با ۱۲ مورد فراوانی و ۳/۴۷ درصد، امام رضا (ع) با ۱۰ مورد فراوانی و ۲/۸۹ درصد در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. در این میان امام باقر (ع) با ۹ مورد فراوانی و ۲/۶۰ درصد کمترین توجه را در این کتاب‌ها به خود اختصاص داده است.

۷. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان آشنا کردن دانش‌آموزان با دوازده امام شیعیان (ع) در کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی (چاپ سال ۱۴۰۰) انجام شده است. در این راستا اهداف و پرسش‌های پژوهش تنظیم شده و در آن ۷ مؤلفه مفهومی مرتبط با امامت بررسی شده است. نتایج حاصل از بررسی پرسش‌های پژوهش نشان داد:

الف) از بین کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی، کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی با ۱۰۰ مورد فراوانی بیش‌ترین موفقیت را در آشنا کردن دانش‌آموزان با ائمه اطهار داشته است. کتاب هدیه‌های آسمان پایه چهارم نیز با ۲۸ مورد فراوانی کمترین میزان موفقیت در این باره را به خود اختصاص داد. نتایج مذکور با نتایج پژوهش مسلمی و کندری (۱۴۰۰) همخوان است.

ب) از میان مؤلفه‌های تحلیل شده در این پژوهش، مؤلفه «نام، کنیه یا لقب» با ۱۹۱ مورد فراوانی و ۵۵/۳۶ درصد از بیش‌ترین توجه برخوردار است؛ همچنین در این میان مؤلفه «تاریخ ولادت» با ۵ مورد فراوانی و ۱/۴۴ درصد کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

ج) در کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی از بین دوازده امام شیعیان (ع)، امام حسین (ع) با ۷۱ مورد فراوانی و ۲۰/۵۷ درصد از بیش‌ترین توجه برخوردار است. در این میان امام باقر (ع) با ۹ مورد فراوانی و ۲/۶۰ درصد کمترین توجه را در این کتاب‌ها به خود اختصاص داده است. نتایج مذکور با نتایج پژوهش زارع زاده مهریزی (۱۴۰۰) همخوان است.

د) در مجموع باید گفت کتاب‌های درسی به خصوص کتاب‌های هدیه‌های آسمان - وظیفه انتقال و اشاعه مفاهیم مرتبط با امامت را به کودکان بر عهده دارد. نتایج این پژوهش میزان توجه کتاب‌های هدیه‌های آسمان را به این مفاهیم تعیین نمود.

نکته قابل ذکر این است که این کتاب‌ها در آشنا کردن دانش‌آموزان با برخی از امامان ضعیف عمل کرده‌اند؛ برای مثال، علارغم تلاش‌های طاقت فرسای امام باقر و امام صادق (ع) در راستای اعتلای مذهب تشیع، کمترین توجه در این کتاب‌ها به این دو امام بزرگوار شده است؛ لذا می‌طلبید که مؤلفان و برنامه ریزان درسی تلاش کنند تا در چاپ‌های بعدی این کتاب‌ها، به هر یک از ائمه اطهار به میزان لازم توجه کنند.

منابع و مراجع

۱. مهدیان، محمدجعفر. مبانی و اصول تعلیم - تربیت. (۱۳۹۵). چاپ چهارم، انتشارات ساوالان، صفحه‌ی ۲۸.
2. Connely, F. M. and Clandinin, D.J (2006). Teachers as Curriculum Planners. The Ontario institute For Studies in Education, Teachers College Columbia University.
۳. شعبانی، حسن. مهارت‌های آموزشی و پرورشی (روش‌ها و فنون تدریس). (۱۳۹۴). چاپ بیست و نهم، انتشارات سمت، صفحه‌ی ۲۲۰.
۴. فتحی واجارگاه، کوروش. اصول و مفاهیم برنامه ریزی درسی. (۱۳۹۶). چاپ اول، انتشارات علم استادان.
۵. مرعشی، سید منصور؛ هاشمی، سید جلال؛ مقیمی گسک، اعظم. (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی بخوانیم و بنویسیم و هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی بر اساس معیارهای برنامه درسی «فلسفه برای کودکان». شماره ۱، پیاپی ۵، ص ۶۹-۸۹.
۶. نوریان، محمد. تحلیل برنامه درسی دوره ابتدایی ایران. (۱۳۹۵). چاپ دوم، انتشارات گویش نو.
۷. جلیل فر، محمد. (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه چهارم ابتدایی. همایش ملی آموزش ابتدایی.
۸. برازش، علیرضا. جامع الأحادیث: دعا. (۱۳۹۲). چاپ اول، انتشارات امیرکبیر.
۹. کریپندورف، کلوس. تحلیل محتوا: مبانی روش شناسی. (۱۳۹۰). ترجمه نایی، هوشنگ، چاپ پنجم، انتشارات نی، صفحه‌ی ۲۳.
۱۰. حسن مرادی، نرگس. تحلیل محتوای کتاب درسی. (۱۳۹۵). چاپ چهارم، انتشارات آیپژ، صفحه‌ی ۲۱.
۱۱. یارمحمدیان، محمدحسین. مبانی و اصول برنامه ریزی درسی. (۱۳۹۵). چاپ چهاردهم، انتشارات یادواره کتاب.
۱۲. داوودی، محمد. نقش معلم در تربیت دینی. (۱۳۹۵). چاپ پنجم، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، صفحات ۱۶ و ۲۴.
۱۳. لطف آبادی، حسین. (۱۳۸۵). آموزش شهروندی ملی و جهانی همراه با تحکیم هویت و نظام ارزشی دانش‌آموزان. نوآوری-های آموزشی، شماره ۱۷، پیاپی ۵، ص ۱۱-۴۴.
۱۴. آقازاده، احمد. آموزش و پرورش تطبیقی. (۱۳۹۶). چاپ پانزدهم، انتشارات سمت، صفحه‌ی ۴۴.
۱۵. نوروزی، رضاعلی؛ بدیعیان، راضیه. (۱۳۸۸). الگوی روابط انسانی در تربیت دینی با تأکید بر سیره امام حسین (ع). اندیشه دینی، شماره ۳۳، پیاپی ۹، ص ۹۱-۱۰۸.

۱۶. شمشیری، بابک. (۱۳۸۷). جهانی شدن و تربیت دینی از منظر پست مدرنیسم و عرفان اسلامی. پژوهش‌های آموزش و یادگیری، شماره ۱، پیاپی ۱۰، ۵۳-۷۰.
۱۷. مطهری، مرتضی. مقدمه‌ای بر جهان بینی اسلامی - جلد دوم: جهان بینی توحیدی. (۱۳۹۵). چاپ چهل و هشتم. انتشارات صدرا، صفحه ۶۳.
۱۸. آمار، فریال؛ سلطانی مطلق، معصومه؛ دلبری، سید محمد. راهنمای معلم هدیه‌های آسمان چهارم دبستان. (۱۳۹۶). چاپ اول، دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری، صفحات ۲۱ و ۲۲.
۱۹. زارع زاده مهریزی، عارفه. (۱۴۰۰). تحلیل محتوا کتاب هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی با توجه به مسئله امام شناسی. ششمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در علوم انسانی و آموزش و پرورش، تهران.
۲۰. مسلمی، شهلا؛ کندی، آوا. (۱۴۰۰). مقایسه و تحلیل کتب هدیه‌های آسمان دوره دوم ابتدایی بر اساس اصول دین نبوت و امامت. اولین کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرآیندهای تعلیم و تربیت، بندرعباس.
۲۱. ترشیزی، فاطمه. (۱۴۰۰). تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمان ششم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های اصول پنج‌گانه دین اسلام. هفتمین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ایران، تهران.
۲۲. محمودی، دکتر سیروس؛ عسکری، شیرین. (۱۳۹۸). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به لحاظ توجه به اصول پنج‌گانه دین اسلام. رهیافت فرهنگ دینی. شماره ۵، پیاپی ۵، ص ۷۱-۸۵.
23. Berelson, B. (2004). Content Analysis in Communication Research, Glencoe, Ill., The Free Press.
۲۴. نوریان، محمد. راهنمای عملی تحلیل محتوای کمی و کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. (۱۳۹۵). چاپ اول، انتشارات شورا.
۲۵. طاهری، سید مسعود. سیری در زندگی پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع). (۱۳۹۹). چاپ اول، انتشارات گنجور.